

Ebeveyne Bağlanma, Algılanan Anne/Baba Tutumu ile Akran İlişkileri Arasındaki İlişkide Benlik Saygısının Aracılık Rolü

Sena Doğruyol¹, Ünsal Yetim²

Doğruyol, S. ve Yetim, Ü. (2019). Ebeveyne bağlanma, algılanan anne/baba tutumu ile akran ilişkileri arasındaki ilişkide benlik saygısının aracılık rolü. *Nesne*, 7(14), 34-51. DOI: 10.7816/nesne-07-14-03

Anahtar Kelimeler

Akran ilişkileri, algılanan anne-baba tutumları, ebeveyne bağlanma, benlik saygısı

Keywords

peer relations, perceived mother-father styles, parental attachment, self-esteem

Öz

Bu çalışmada ergenlerde ebeveyne bağlanma ve algılanan anne-baba tutumu ve ile akran ilişkileri arasındaki ilişkide benlik saygısının aracılık rolünün sınanması amaçlanmıştır. Araştırmanın diğer amacı ise ergenlerin *akran ilişkilerinin ebeveyn stillerine (açıklayıcı/otoriter, izin verici/şımartan, izin verici/ihtimalkâr ve otoriter) ve cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığının incelenmesidir*. Araştırmanın örneklemini Mersin ilindeki farklı ortaokul ve liselerde öğrenim gören ve 12 ile 18 yaş aralığında olan toplam 399 öğrenci oluşturmaktadır. Bulgular, benlik saygısının anneye bağlanma ile akran bağlılığı arasındaki ilişkide ve baba kabul/ilgi/sevgi tutumu ile akran bağlılığı arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolünün olduğunu göstermektedir. Farklı ebeveyn stillerine ve cinsiyete göre akran ilişkileri alt boyutlarının (bağlılık, güven, kendini açma ve sadakat) farklılaşp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yürütülen analiz sonuçları akran ilişkilerinin farklı ebeveyn yetiştirme stillerine göre değiştiğini ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular ışığında, çocuk yetiştirme stillerinin ve bağlanma örüntülerinin akran ilişkileri üzerinde oldukça etkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle, çocuk yetiştirme sürecinde anne-baba tutumları ile birlikte özellikle baba-çocuk arasındaki ilişkileri ele alacak çalışmaların yapılması önerilmektedir.

The Mediatl Role of Self-Esteem on the Associations Among Parental Attachment, Perceived Mother/Father Attitudes and Peer Relationships

Abstract

The purpose of the present study was to examine the mediational role of self-esteem on the associations among parental attachment, perceived mother/father attitudes and peer relationships in adolescents. Another aim of the study was to investigate whether peer relationships differ to parental styles and gender in adolescents. The sample of this study composed of students who participated from different secondary schools and high schools in Mersin. The participants of the study consisted of 399 students whose age ranged from 12 to 18 years. The results indicated that there was a partial mediation role of self-esteem between parental (mother) attachment and peer loyalty. In addition, self-esteem partially mediated the relationship between perceived father acceptance/interest/love attitude and peer loyalty. Analyzes was conducted to investigate whether the sub-dimensions of peer relationships differed to different parenting styles and sex. The findings showed that peer relationships differed in terms of different parenting styles and sex. The implications of the findings and future research are discussed. In the light of the obtained results, attachment patterns and parental attitudes towards adolescents are considerably important on peer relationships. Therefore, it is suggested that future studies will consider parental attitudes along with father-child relationships in the child-rearing process.

Makale Bilgisi

Geliş tarihi: 19 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 31 Mart 2019
Kabul tarihi: 30 Nisan 2019

Yazar Notu: Bu makale, birinci yazarın yüksek lisans tezinin bir bölümünden oluşturulmuştur.

DOI: 10.7816/nesne-07-14-03

¹ Doktora öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, sndogruyol(at)gmail.com ORCID: 0000-0001-9348-8743

² Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, unsalyetim(at)mersin.edu.tr ORCID: 0000-0002-6739-2251

Bağlanma Kuramı John Bowlby tarafından geliştirilmiş olup birincil bakım verenlerinden (genellikle annelerinden) ayrılmış olan yeni doğanlar ve çocukların davranışlarının gözlemlemesi ile ortaya çıkmış olan bir kuramdır (Hazan ve Shaver, 1987). Bu kuram, erken dönemde bağlanmanın bireylerin gelecekteki gelişimini nasıl etkilediği ile ilgili çeşitli açıklamalar yapmaktadır. Kurama göre erken bağlanma, gelecekteki ilişkileri bireyin sosyal dünyayla ilgili zihinsel temsillerini şekillendirerek etkilemektedir. Bireyin kendi, diğer insanlar ve dış dünya ile ilgili bu bilişsel temsilleri İçsel Çalışan Modeller (Internal Working Models) olarak adlandırılmaktadır (Thompson, 2008). İçsel Çalışan Modeller, bağlanma davranışları ve duyguların içsel organizasyonlarını temsil etmektedir (Grossmann, 1999). Böylece, çocukluk döneminde edinilen deneyimler bireyin gelecekteki yaşantısını ve yakın ilişkilerini şekillendirmektedir. Diğer bir ifadeyle, erken dönemde ebeveyne bağlanmanın ergenlerin gelecek yaşantılarında kurdukları yakın ilişkiler üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Bu dönem, bağlanma ihtiyaçlarının ve davranışlarının bırakıldığı bir dönem değil; giderek akranlarla olan ilişkiler üzerinde etkili hale gelen bir dönemdir. Bu geçiş aynı zamanda hiyerarşik bağlanma ilişkilerinden akranlara bağlanma ilişkilerine; yatay ilişkilere doğru bir dönüşümü de içermektedir. Özellikle ergenlik döneminde ergenlerin akranlarına uygunsuz bir şekilde bağlanması akranı bir bağlanma figürü olarak kullanmayı öğrenmeye yönelik bir ilk adım olarak görülebilir. Akranların bağlanma figürleri olarak kullanıldığı bu geçiş, başlangıçta anlamsız ve belli zamanlarda da işlevsiz olabilmektedir. Fakat bazı araştırmacılar, ergenlerin yetişkin-benzeri bağlanma ilişkileri için potansiyellerini arttırmalarını sağlayan bu süreçte, mücadele etmelerinin bir gereklilik olduğunu ifade etmişlerdir (örn., Allen ve Land, 1999, s. 323-324).

Steinberg ve Silverberg (1986), ebeveynlere ve akranlara bağlanma arasındaki ilişki hakkında karşıt iki görüşü özetlemiştir. İlk görüş, ergenlik döneminin özerklik için ebeveynlerden akranlara doğru bir geçiş olduğu ve ebeveynlere bağlanma ve akranlara bağlanmanın birbirleri ile zıt ilişkiler gösterdiği olduğu yönündedir. Buna göre, erken ergenlik döneminde ebeveynlerden uzaklaşıldığında ergenlerin kendilerine duydukları güven azalabilir ve bu durum özellikle anti-sosyal aktivitelerde bulunmalarına ve akran grubu baskısına aşırı duyarlı olmalarına sebep olabilir. İkinci görüş ise aile ve akranların iki bağımsız dünya kurmalarıdır. Kurulan bu iki dünya içerisinde aileye bağlılık akranlara bağlılıktan bağımsızdır. Var olan bu iki dünyanın önemi ergenin öz değerlendirmesinde hangi bağlamı dikkate aldığına göre değişiklik gösterebilir. Örneğin, olumsuz ya da stresli durumlar ebeveynlere zayıf bağlanma ya da akranlara güçlü bağlanma ile telafi edilebilir.

Ebeveyne bağlanmanın yanı sıra anne-babanın çocuğa karşı sergilediği tutumlarının da akran ilişkilerini büyük ölçüde etkilediği bilinmektedir. Flynn, Felmlee, Shu ve Conger (2018), ebeveynlerin çocuklarına gösterdikleri olumlu ve olumsuz davranış biçimlerinin ergenlerin akran ilişkilerini önemli şekilde etkilediğini belirtmişlerdir. Bornstein ve Putnick (2018), ebeveynler kendi sosyal süreçleri ve bilişleriyle ergenlerin uyumunu ve sosyal gelişimini doğrudan etkilediğini ifade etmişlerdir. Kaya, Bozaslan ve Genç'e (2012) göre, aile tarafından çocuğa gösterilen tutum ve davranışlar çocuğun kişilik yapısı etkilemekte, gelecek yaşantısında sergileyeceği davranış ve tutumlara zemin hazırlamaktadır.

Ebeveyn tutumları ile ilgili yapılan çalışmalarda öncü olan Baumrind (1966), çocukların sosyalleşme süreçlerini açıklarken anne-baba tutumlarını açıklayıcı/otoriter, otoriter ve izin verici anne-baba tutumları olarak üç model şeklinde tanımlamıştır. Maccoby ve Martin (1983), Baumrind'in öne sürdüğü modelden yola çıkarak çocuk yetiştirme tarzlarını farklı boyutlarda ele alarak duyarlılık ve talepkârlık olmak üzere iki

boyutta sınıflandırmış olup, bu iki boyutu da 4 farklı tarz olarak tanımlamışlardır. Maccoby ve Martin'e (1983) göre, ebeveynler hem duyarlılık hem de talepkârlık düzeyinin yüksek olduğu durumda açıklayıcı/otoriter, talepkârlıkta yüksek duyarlılıkta düşük oldukları durumda otoriter, talepkârlıkta düşük duyarlılıkta yüksek oldukları durumda izin verici/şımartan, her iki boyutta düşük olduğu durumda ise izin verici/ihmkâr boyutunda sınıflandırılmışlardır. Bu iki boyutun kesişmesiyle/çaprazlanmasıyla oluşan demokratik, otoriter, izin verici/ihmkâr ve izin verici/şımartan olmak üzere 4 farklı anne-baba tutumu ortaya çıkmaktadır.

Demokratik anne-baba tutumu, anne ve babanın çocuğa karşı gösterdiği karşılıksız ve koşulsuz sevgi ve saygıdan oluşan, çocuğun kişilik gelişimine olumlu katkılarda bulunan en sağlıklı tutumdur (Kulaksızoğlu, 2011; Maccoby ve Martin, 1983). *Otoriter anne-baba tutumu*, ebeveynlerin katı ve otoriter bir tutum içerisinde olduğu, ebeveynlerin çocuklarını kendi ideallerine dayanarak yetiştirdikleri tutumdur. Otoriter tutuma sahip ebeveynlerin çocuklarının sahip olduğu haklar azdır ve ebeveynler tarafından istenilen sonuca ulaşmak için ceza yöntemi kullanılmaktadır (Kaya, Bozaslan ve Genç, 2012). *İzin verici/ihmkâr anne-baba tutumu*, ebeveynlerin ilgisiz olduğu ve genellikle disiplinin olmadığı ya da tutarsız bir disiplinin var olduğu tutumdur. *İzin verici-şımartan anne-baba tutumu* ise ebeveynlerin kararsız ve tutarsız bir disiplin içerisinde oldukları, ilginin yüksek kontrolün ise düşük olduğu tutum olarak tanımlanmıştır (Sümer, Gündoğdu-Aktürk ve Helvacı, 2010). Sprinthall ve Collins (1995), “normal” ve “sağlıklı” olarak nitelendirdikleri davranışlara sahip ergen bireylerin ebeveynlerinin açıklayıcı/otoriter yetiştirme stiline sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

Rosenberg (1965), benlik saygısını benlik kavramının bir parçası ve bireyin kendi değeri ve itibarı hakkındaki düşünceleri ve duyguları olarak tanımlamaktadır. Sümer ve Güngör'e (1999a) göre, ergenlerin anne ve baba ile bağlanma stillerinin akran ilişkileri üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar ebeveynlerine güvenli bağlanan ergenlerin akran ilişkilerinde daha yüksek özsaygıya sahip ve daha başarılı olduklarını, sosyal açıdan daha yetkin hissettiklerini ve fiziksel olarak daha sağlıklı olduklarını göstermektedir. Sümer ve Güngör (1999a), ergenlerin güvenli bağlanma geliştirmelerinde erken dönemde çocuğun ihtiyaçlarının koşulsuz bir şekilde karşılanması, çocuğun aile tarafından desteklenmesi, yakınlık kurulması ve sevgi gösterilmesi ile ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Benzer şekilde, Tunç ve Tezer (2006) yapılan birçok araştırmanın ortak noktasının açıklayıcı/otoriter tutuma sahip ebeveynlerin gösterdikleri çift yönlü iletişim, şefkat, psikolojik olgunluk ve özerk olmayı destekleme olduğunu ve bu tutuma sahip ebeveynlerin çocuklarının kendilik algılarını, benlik saygılarını ve olumlu bir benlik algısı geliştirmelerini teşvik ettiğini belirtmişlerdir.

Akran grupları ergen bireylere sosyal destek sağlayarak, aidiyet ve bağlılık duyguları edinmelerine yardımcı olmaktadır (Kulaksızoğlu, 2000). Ergen bireyler ait oldukları grup tarafından kabul gördüklerinde benlik saygıları ve güven duyguları gelişmektedir. Ayrıca, arkadaşlık ilişkileri ergenlik döneminde bireyin sosyalleşmesine olanak sağlamakta ve yalnızlık düzeyini azaltmaktadır (Kulaksızoğlu, 2000). Kahrman ve Polat (2003), arkadaşlardan ve aileden alınan sosyal desteğin artması ile ergenlerde benlik saygısının da arttığını rapor etmişlerdir. Erbil, Divan ve Önder (2006), ergenlerin benlik saygısında anne-baba tutumları ve davranışlarının etkisini inceledikleri bir çalışmada, aile tarafından önemsenme, yeterli düzeyde zaman ayırma, ergenin akran seçimlerine müdahale etmeme, özel yaşamına, duygu ve düşüncelerine saygı duyma gibi birçok olumlu tutum ve davranışa sahip ailelerde yetişen ergenlerin benlik saygısı puanlarının daha yüksek olduğunu bildirmişlerdir. Benzer şekilde, Dokuyan (2016) ise ergenlerde algılanan anne baba

tutumları ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi farklı değişkenler açısından incelediği çalışmasında ergenlerin demokratik anne baba tutum düzeyleri yükseldikçe benlik saygılarının da yükseldiği görülmüştür.

Tüm bu bilgiler dikkate alındığında, birincil bakım verene bağlı olarak ergenlerin yetiştirilme tarzları, anne babalarının tutumları ve geliştirdikleri bağlanma örüntüleri, ergenlerin akran ilişkilerinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu etkilerin yanı sıra, ergenin benlik saygısının da yakın ilişkilerinin kalitesini doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği düşünülmektedir. Bu nedenle, benlik saygısının ergenlerin annelerine bağlanma düzeyleri ve algıladıkları anne-baba tutumları ile akran ilişkileri arasındaki ilişkide aracılık rolü olabileceği olasıdır. Bu hipotezden yola çıkarak araştırmanın temel amacı, anneye bağlanma ve algılanan anne-baba tutumu ile akran ilişkileri arasındaki ilişkide benlik saygısının aracılık rolünün incelenmesidir.

Yöntem

Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Mersin ilinde 4 farklı özel ve devlet ortaokulları ve liselerde öğrenim gören, 227'si kız (%56.9), 172'si ise erkek (%43.1) toplam 399 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların yaşları 12-18 arasında değişmektedir (Ort= 14.89, SS= 1.69).

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından hazırlanan bu form katılımcıların cinsiyet, yaş, kardeş durumu, kardeş sayısı, kardeş sırası, anne ve babalarının eğitim düzeyleri ile ilgili bilgileri içermektedir.

Ebeveyn ve Arkadaşlara Bağlanma Envanteri: Ebeveyn ve Arkadaşlara Bağlanma Envanteri (EABE), Armsden ve Greenberg (1987) tarafından 28 madde olarak geliştirilmiş olup, Raja, McGee ve Stanton (1992) tarafından 12 madde olarak kısaltılmıştır. Günaydın, Selçuk, Sümer ve Uysal (2005), 12 maddelik 7'li likert tipi ölçeği Türkçeye uyarlamışlardır. Ölçek, güven, yabancılaşma ve iletişim olmak üzere 3 alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçeğin 2., 4., 5., 6., 9. ve 10. maddeleri ters puanlanmaktadır. Ölçek 7'li likert tipi (1=Asla, 7=Daima) derecelendirme ile değerlendirilmektedir. Ölçeğin orijinal formu Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları anne formu için .88, baba formu için ise .90'dır. Mevcut çalışmada, sadece anne formu kullanılmış ve anne formu için Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı .88 olarak bulunmuştur.

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği: Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (RBSÖ), Rosenberg tarafından 1965 yılında benlik saygısını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Füsün Çuhadaroğlu tarafından 1986 yılında yapılmıştır. Mevcut çalışmada sadece benlik saygısı alt ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte, olumlu ve olumsuz ifadelerden oluşan toplam 10 madde yer almaktadır. Ölçek, 4'lü likert tipi (a) çok doğru, b) doğru, c) yanlış, d) çok yanlış) derecelendirme ile değerlendirilmektedir. Ölçekten alınan 0-1 puan "yüksek" benlik saygısını, 2-4 puan "orta" düzey benlik saygısını, 5-6 puanlar ise "düşük" benlik saygısını göstermektedir (Çuhadaroğlu, 1986). Mevcut çalışmada, maddeler ters kodlanarak ölçekten alınan düşük puanın düşük benlik saygısını, yüksek puanın ise yüksek benlik saygısını göstermesi sağlanmıştır. Mevcut çalışmanın Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı .88'dir.

Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği: Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği, Maccoby ve Martin (1983) tarafından Steinberg, Mounts, Lamborn ve Dornbusch'un (1991) yaptığı çalışmalar ışığında geliştirilmiştir.

30 maddeden oluşan ölçeğin anne ve baba olmak üzere iki ayrı formu bulunmaktadır (Sümer ve Güngör, 1999a). Ölçek, 5'li derecelendirme (1= hiç doğru değil, 5= çok doğru) ile cevaplandırılmaktadır. Ölçek, boyut olarak iki alt boyutta (kabul/ilgi ve sıkı denetim/kontrol) ve kategorik olarak ise iki boyutun çaprazlanması ile elde edilen dört çocuk yetiştirme stilinden oluşmaktadır. Ölçeğin orijinal formunda anne ve baba alt ölçekleri kabul/ilgi/sevgi alt boyutları Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı .94, anne sıkı denetim/kontrol alt boyutu .80, baba sıkı denetim/kontrol alt boyutu ise .70'dir. Mevcut çalışmadan elde edilen, anne alt ölçeği kabul/ilgi/sevgi ve sıkı denetim/kontrol Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları sırasıyla .90 ve .78' 'dir. Baba alt ölçeği kabul/ilgi/sevgi ve sıkı denetim/kontrol alt boyutlarının Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları ise sırasıyla .91 ve .80'dir.

Akran İlişkileri Ölçeği (AİÖ): Kaner (2000), Akran İlişkileri Ölçeği'ni (AİÖ) geliştirme aşamasında 14-18 yaş aralığında olan toplam 1648 ergen birey ile çalışmıştır. Akran İlişkiler Ölçeği (AİÖ), Sosyal Öğrenme Kuramı ile Sosyal Kontrol Kuramına dayandırılmaktadır. Ölçek, *bağlılık, güven ve özdeşim, sadakat ve kendini açma* olmak üzere toplam 4 alt ölçekten oluşmaktadır. Katılımcılar, 18 maddeden oluşan ölçeği 5'li likert tipinde yer alan a) her zaman, b) sık sık, c) ara sıra, d) nadiren ve e) hiçbir zaman ifadelerini kullanarak cevaplandırmaktadır. Ölçeğin orijinal formu Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları; Bağlılık için .86, Güven ve Özdeşim için .69, Kendini Açma için .58, Sadakat için .58, tüm test için ise .86'dır. Mevcut çalışmadan elde edilen Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları, Bağlılık için .88, Güven ve Özdeşim için .85, Kendini Açma için .75 ve Sadakat için .69, toplam test (TT) için ise .86'dır.

İşlem

Çalışmaya başlamadan önce ölçeklerin kullanılması için ilgili araştırmacılardan gerekli izinler e-posta yoluyla alınmıştır. Daha sonra, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu ve Mersin İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden de araştırmanın yürütülebilmesi için gerekli izinler alınmıştır. Ölçekler uygulanmadan önce öğrencilere araştırmacı tarafından "Aile İzin Formu" dağıtılmıştır. Daha sonraki günlerde tekrar okullara gidilmiş ve aile izin formunu imzalatan öğrencilere ölçekler uygulanmıştır. Alınan izinler çerçevesinde ölçekler 2016-2017 eğitim öğretim yılı kapsamında çeşitli ortaokul ve liselerde okulların izin verdiği ders saatleri içerisinde uygulanmıştır. Ailelerinden araştırmaya katılmak için onay alan katılımcılar ölçekler dağıtılmadan önce uygulamanın bilimsel bir araştırma kapsamında yapıldığına ve cevaplarının tamamen gizli kalacağına dair kapsamlı bir şekilde bilgilendirilmişlerdir. Katılımcılara sırayla Demografik Bilgi Formu, Ebeveyn Bağlanma Ölçeği, Akran İlişkileri Ölçeği, Çocuk Yetiştirme Stilleri Anne Formu, Benlik Saygısı Ölçeği ve Çocuk Yetiştirme Stilleri Baba Formu uygulanmıştır. Ölçek uygulamaları ortaokulda bulunan her sınıf düzeyi için ortalama 45 dakika, lisede bulunan her sınıf düzeyi için ise ortalama 30 dakika sürmüştür.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın amacına uygun olarak ebeveyn (anne) bağlanma ve algılanan anne-baba tutumları bağımsız değişkenler, benlik saygısı aracı (mediator) değişken ve akran ilişkileri alt boyutları (bağlılık, güven, kendini açma ve sadakat) ise bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin ortalamaları, standart sapma değerleri ve Cronbach Alfa değerleri Tablo 1'de sunulmaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren bulgular ise Tablo 2'de yer almaktadır. Yürütülen regresyon analizlerinde değişkenler arasında benlik saygısının aracılık etkisini saptamak amacıyla

Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen 4 koşul göz önüne alınarak analizler yürütülmüştür. Ayrıca, akran ilişkilerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t-testi analizleri yürütülerek incelenmiştir.

Ebeveyne bağlanma değişkeni ile algılanan anne alt boyutlarından anne kabul/ilgi/sevgi değişkeni arasında çoklu doğrusallık sorunu (multicollinearity) olduğu saptanmıştır ($\alpha=826$). Bu sebeple, anne kabul/ilgi/sevgi değişkeni analizden çıkarılmıştır.

Tablo 1

Değişkenlerin Cronbach Alfa, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Cronbach Alfa	N	Ort.	SS
Bağlılık	.88	399	29.41	4.92
Güven	.85	399	11.92	2.83
Kendini Açma	.69	399	5.39	2.44
Sadakat	.75	399	7.98	3.31
Ebeveyn Bağlanma	.85	399	60.86	12.71
Benlik Saygısı	.88	399	39.63	6.09
Anne Sıkı Denetim/Kontrol	.78	399	30.37	7.33
Baba Sıkı Denetim/Kontrol	.80	399	28.72	8.01
Baba Kabul/İlgi/Sevgi	.91	399	39.73	10.74

Tablo 2

Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1.Bağlılık	.64**	.28**	.18*	.22**	.22**	.03	.25**	-.02	.34**
2.Güven	-	.33**	.27**	.24**	.22**	-.09	.18**	-.04	.15**
3.Kendini Açma		-	.34**	-.18**	-.16**	.04	-.22**	.02	-.08
4.Sadakat			-	-.19**	-.18**	-.00	-.13*	.03	-.07
5.Ebeveyne Bağlanma				-	.83**	-.25**	.46**	-.10*	.40**
6.Anne Kabul					-	-.20**	.49**	-.11*	.38**
7.Anne Sıkı Denetim						-	-.04	.57**	-.06
8.Baba Kabul							-	-.09	.36**
9.Baba Sıkı Denetim								-	-.08
10.Benlik Saygısı									-

* $p < .05$, ** $p < .01$. N=399

Akran İlişkilerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Akran ilişkilerinin katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yürütülen bağımsız örneklem t-testi analizi bulguları, bağlılık [$t(397) = 1.944, p > .05$] ve güven [$t(397) = .073, p > .05$] alt boyutlarının cinsiyete göre farklılaşmadığını, sadakat [$t(397) = -4.856, p < .01$] ve

kendini açma [$t(397) = 1.995, p < .05$] alt boyutlarının ise cinsiyete göre anlamlı bir biçimde farklılaştığını göstermektedir.

Akran ilişkileri sadakat puanlarında cinsiyetler arasında anlamlı farklılık olduğu ve erkek katılımcıların kız katılımcılara kıyasla daha yüksek sadakat puanlarına sahip oldukları görülmektedir. Öte yandan, kendini açma puanları incelendiğinde ise kız katılımcıların erkek katılımcılardan daha fazla kendini açma puanlarına sahip oldukları tespit edilmiştir (bkz. Tablo 3).

Tablo 3

Akran İlişkileri Ölçeğinin Alt Boyutlarının Katılımcıların Cinsiyetine Göre Ortalama ve Standart Sapmaları

Akran İlişkileri	Kız (N= 227)		Erkek (N=172)		$t(397)$	p
	Ort.	SS	Ort.	SS		
Bağlılık	4.26	.69	4.12	.71	1.944	.053
Güven	3.98	.93	3.97	.97	.073	.94
Sadakat	2.43	1.05	2.96	1.10	-4.856	.00**
Kendini Açma	2.80	1.19	2.56	1.24	1.995	.047*

* $p < .05$ ** $p < .01$

Akran İlişkileri ve Algılanan Anne/Baba Tutumlarına Yönelik Yürütülen Aracılık Analizleri

Çalışmada, algılanan anne-baba tutumu ile akran ilişkileri arasındaki ilişkiye benlik saygısı aracılık etmektedir hipotezini sınamak amacıyla aracılık analizleri yürütülmüştür. Öncelikle, baba kabul/ilgi/sevgi tutumunun akran bağlılığını yordayıp yordamadığını saptamak amacıyla yürütülen analiz bulguları, baba kabul/ilgi/sevgi tutumunun ($\beta = .247, p < .001$) akran bağlılığını anlamlı düzeyde yordadığını ortaya koymaktadır. Yürütülen ikinci regresyon analizinde ise baba kabul/ilgi/sevgi tutumunun ($\beta = .361, p < .001$) benlik saygısını anlamlı bir biçimde yordadığı görülmüştür.

Analizin üçüncü ve dördüncü adımları için yürütülen regresyon analizinde, baba kabul/ilgi/sevgi tutumu, benlik saygısı ve akran bağlılığı modele birlikte dahil edilmiştir. *Elde edilen bulgular*, baba kabul/ilgi/sevgi tutumu ile benlik saygısı aracı değişkeni eşitliğe birlikte girildiğinde, benlik saygısı ($\beta = -.293, p < .001$) değişkeninin regresyon katsayısının anlamlı olduğunu göstermektedir. Dahası, baba kabul/ilgi/sevgi tutumunun etkisinin ($\beta = -.247$ 'den, $\beta = -.141$) azaldığı ancak hala anlamlı olduğu saptanmıştır.

Yürütülen analiz bulguları, benlik saygısı aracı değişkeni regresyon eşitliğine eklendiğinde aracı değişkenin regresyon katsayısının anlamlı olduğunu göstermektedir. Öte yandan, 1. adımda elde edilen ve regresyon katsayısı anlamlı olan baba kabul bağımsız değişkeninin ($\beta = .247, p < .001$), benlik saygısı aracı değişkeni regresyon eşitliğine dahil edildikten sonra, regresyon katsayısının azaldığı ($\beta = .141, p < .05$) fakat hala anlamlı olduğu saptanmıştır (bkz. Tablo 4). Bu sebeple, modeldeki aracılığın "Kısmi Aracılık" olduğu tespit edilmiştir. Kısmi aracılık etkisinin anlamlı düzeyde olduğu (Sobel z değeri = 4.65, $p < .001$) yürütülen

Sobel Testi ile tespit edilmiştir. Buna göre, benlik saygısı baba kabul/ilgi/sevgi tutumu ile akran bağlılığı arasındaki ilişkiye kısmi aracılık etmektedir.

Aracılık etkisine yönelik yürütülen regresyon analizlerinden elde edilen bulgular, algılanan anne ve baba sıkı denetim/kontrol alt boyutlarının akran ilişkileri alt boyutlarını (bağlılık, güven, kendini açma, sadakat) anlamlı bir biçimde yordamadığını göstermektedir. Bu nedenle, aracılık analizi koşulları karşılanmadığından analizlere devam edilememiştir. Benzer şekilde yapılan analizlerde, baba kabul/ilgi/sevgi değişkeninin akran ilişkileri alt boyutlarından güven, sadakat ve kendini açma değişkenlerini anlamlı bir biçimde yordamadığı görülmüştür. Aracılık analizi için gerekli koşullar sağlanamadığından bu alt boyutlar için analizlere devam edilememiştir.

Tablo 4

Benlik Saygısının Algılanan Baba Tutumu ve Akran Bağlılık ilişkisinde Aracılık Rolü İstatistikleri

Değişken	R	R ²	Standart Beta Değeri (β)	Standart Hata (SH)	F	t	p
I. Aşama	.25	.06					
1.Baba kabul/ilgi			.25	.04	25.79	5.08	.00**
2.Bağlılık							
II. Aşama	.36	.13					
3.Baba kabul/ilgi			.36	.03	59.38	7.72	.00**
4.Benlik Saygısı							
III. Aşama	.37	.14					
5.Baba kabul/ilgi			.14	.04	31.11	2.82	.01*
6.Benlik Saygısı			.29	.06		5.85	.00**
7.Bağlılık							

* $p < .05$, ** $p < .001$

Ebeveyne Bağlanma ile Akran İlişkileri Arasındaki İlişkide Yürütülen Aracılık Analizi

Çalışmada, ebeveyne (anne) bağlanma ile akran ilişkileri arasındaki ilişkide benlik saygısının aracılık rolü olup olmadığı sınanmaktadır. Yürütülen regresyon analizi bulgularına göre, ebeveyne bağlanmanın ($\beta = .223$, $p < .001$) akran bağlılığını anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir. Yürütülen ikinci regresyon analizinde ise ebeveyne bağlanmanın ($\beta = .396$, $p < .001$) benlik saygısını (mediator) anlamlı bir biçimde yordadığı saptanmıştır.

Aracılık analizinin üçüncü ve dördüncü adımlarında modele ebeveyne bağlanma, benlik saygısı ve akran bağlılık değişkenleri birlikte dahil edilmiştir. Elde edilen bulgular, ebeveyne bağlanma ile benlik saygısı denkleme birlikte girildiğinde benlik saygısı ($\beta = .303$, $p < .001$) değişkeninin regresyon katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ebeveyne bağlanmanın etkisinin ($\beta = .223$ 'den, $\beta = .103$) ise azaldığını fakat hala anlamlı olduğunu göstermektedir (bkz. Tablo 5). Bu nedenle, modeldeki aracılığın "Kısmi Aracılık" olduğu görülmüştür. Yapılan Sobel Testi sonucunda kısmi aracılık etkisinin anlamlı düzeyde

olduğu (Sobel z değeri = 3.60, $p < .001$) saptanmıştır. Sonuç olarak, benlik saygısı ebeveyne (anne) bağlanma ile akran bağlılığı arasındaki ilişkiye kısmi aracılık etmektedir.

Tablo 5

Benlik Saygısının Ebeveyne Bağlanma ve Akran Bağlılık İlişkisinde Aracılık Rolü İstatistikleri

Değişken	R	R ²	Standart Beta Değeri (β)	Standart Hata (SH)	F	t	p
I. Aşama	.22	.05					
1. Anne bağlanma			.22	.03	20.83	4.56	.00**
2. Bağlılık							
II. Aşama	.40	.16					
3. Anne Bağlanma			.40	.02	73.68	8.58	.00**
4. Benlik Saygısı							
III. Aşama	.36	.13					
5. Anne Bağlanma			.10	.03	28.93	2.02	.04*
6. Benlik Saygısı			.30	.06		5.94	.00**
7. Bağlılık							

* $p < .05$, ** $p < .001$

Ebeveyne bağlanma değişkeni ile yürütülen regresyon analizleri incelendiğinde, akran ilişkilerinin güven, sadakat ve kendini açma alt boyutlarının aracılık analizi koşullarını karşılamadığı görülmektedir. Bu sebeple elde edilen bulgular, benlik saygısının ebeveyne bağlanma ile akrana güven, kendini açma ve sadakat alt boyutları arasındaki ilişkilerde aracılık rolü olmadığına işaret etmektedir.

Ebeveyn Stilinin Akran İlişkileri Üzerindeki Etkisi

Ergenlerde akran ilişkilerinin ebeveyn stillerine ve cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını saptamak amacıyla anne ve baba için iki farklı 2 (cinsiyet) x 4 (ebeveyn stili) çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) yürütülmüştür. Katılımcıların annelerinin ebeveynlik stillerine bakıldığında, 99'u (%24.8) açıklayıcı/otoriter, 82'si (%20.6) izin verici/ihmalkâr, 107'si (%26.8) izin verici/şımartan, 111'i (%27.8) otoriter olduğu görülmektedir. Öte yandan, katılımcıların babalarının ebeveynlik stillerine bakıldığında ise, 110'unun (%27.6) açıklayıcı/otoriter, 84'ünün (%21.1) izin verici/ihmalkâr, 103'ünün (%25.8) izin verici/şımartan ve 102'sinin (%25.6) ise otoriter ebeveyn stiline sahip olduğu görülmektedir.

Anne çocuk yetiştirme stilleri için yürütülen analiz bulguları ise akran ilişkileri üzerinde algılanan anne stili ($Wilk's \lambda = .86$, $F(12,1026) = 5.003$, $p < .001$, partial $\eta^2 = .049$) ve cinsiyetin ($Wilk's \lambda = .89$, $F(4,388) = 11.341$, $p < .001$ partial $\eta^2 = .105$) temel etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu, fakat anne stili ve cinsiyetin ($Wilk's \lambda = .96$, $F(12,1026) = 1.170$, $p > .05$, partial $\eta^2 = .012$) ortak etkilerinin anlamsız olduğunu göstermektedir. Öte yandan bulgular akran sadakatinin cinsiyete göre farklılaştığını göstermektedir ($F(1,391) = 24.429$, $p < .001$, partial $\eta^2 = .059$). Buna göre, erkek ergenlerin akran sadakat düzeylerinin (Ort. = 2.96, S = 1.10) kız ergenlerden (Ort. = 2.43, S = 1.05) daha yüksek olduğu görülmektedir. Akran bağlılık, güven ve kendini açma alt boyutlarında ise cinsiyetler arası anlamlı farklılıklara rastlanmamıştır.

Varyans analizi bulgularına göre annelerin çocuk yetiştirme stillerinin akran bağlılık ($F(3,391) = 6.504$, $p < .001$, partial $\eta^2 = .048$), güven ($F(3,391) = 4.708$, $p < .05$, partial $\eta^2 = .035$) ve sadakat ($F(3,391) =$

3.949, $p < .05$, partial $\eta^2 = .029$) düzeyleri üzerindeki etkilerin istatistiksel olarak anlamlı farklılıklarının olduğu tespit edilmiştir (bkz. Tablo 6). Dahası, akran ilişkileri kendini açma alt boyutu üzerinde annestil ve cinsiyetin ortak etkisinin istatistiksel olarak anlamlı fakat zayıf olduğu saptanmıştır ($F(3,391) = 2.643$, $p < .05$, partial $\eta^2 = .020$).

Çocuk yetiştirme stillerinde gruplar arası farkları tespit etmek amacıyla Tukey HSD testi yürütülmüştür. Yürütülen Tukey HSD post-hoc analizi sonuçları; açıklayıcı/otoriter (Ort.= 4.42, SS= .64) annelere sahip ergenlerin akran bağlılıklarının, hem izin verici/ihmalkâr (Ort.= 4.07, SS= .64) hem de otoriter (Ort.= 4.04, SS= .73) annelere sahip ergenlerden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Öte yandan, açıklayıcı/otoriter (Ort.= 4.09, SS= .89) ve izin verici/şımartan (Ort.= 4.16, SS= .88) çocuk yetiştirme tutumlarına sahip annelerin çocuklarının, otoriter tutuma (Ort.= 3.75, SS= .99) sahip annelerin çocuklarına kıyasla akran güvenlerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Son olarak, izin verici/ihmalkâr (Ort.= 2.87, SS= 1.11) ebeveyn stiline sahip annelerin çocuklarının akran sadakatleri, izin verici/şımartan (Ort.= 2.47, SS= .97) annelerin sahip olduğu çocuklardan anlamlı düzeyde yüksektir. Çocuk yetiştirme anne stillerinin akran kendini açma alt boyutunda anlamlı şekilde farklılaşmadığı saptanmıştır.

Tablo 6

Anne Stilleri ve Cinsiyetin Ergenlerin Akran Bağlılık, Güven ve Özdeşim, Kendini Açma ve Sadakat Alt Boyutları Üzerindeki Etkileri Çoklu Varyans Analizi

Varyansın Kaynağı	Bağımlı Değişkenler	Kareler Toplamı	Df	Kareler Ortalaması	F	p	η^2
Anne stil	Bağlılık	9,264	3	3,088	6,504	.000	.048
	Güven	12,323	3	4,108	4,708	.003	.035
	Kendini Açma	10,830	3	3,610	2,492	.060	.019
	Sadakat	13,408	3	4,469	3,949	.009	.029
Cinsiyet	Bağlılık	1,522	1	1,522	3,207	.074	.008
	Güven	,000	1	,000	,000	.984	.000
	Kendini Açma	4,637	1	4,637	3,201	.074	.008
	Sadakat	27,650	1	27,650	24,429	.000	.059
Annestil*Cinsiyet	Bağlılık	,404	3	,135	,283	.837	.002
	Güven	3,901	3	1,300	1,490	.217	.011
	Kendini Açma	11,484	3	3,828	2,643	.049	.020
	Sadakat	1,526	3	,509	,449	.718	.003

Farklı anne stilleri için yürütülen çoklu varyans analizi aynı adımlar izlenerek baba stilleri değişkeni için de yürütülmüştür. Yürütülen analiz bulguları Box's M testinin $p < .05$ düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Box's M testi, MANOVA uygulamasında varyans-kovaryans matrislerinin homojenliğini gösteren değerdir. Bu şartın yerine getirilmesi için, Box's M testi sonuçlarının anlamsız ($p > .05$) olması gerekmektedir. Fakat analiz bulguları, Box's M testi sonuçlarının manidar olduğunu ve bu varsayımın karşılanmadığını göstermektedir. Ancak, Box's M testinin istatistiksel olarak anlamlı çıkmasıyla bu varsayım karşılanamasa da araştırmacılar bu testin geniş örneklem gruplarındaki çok küçük değişiklikler nedeniyle bile anlamlı çıkabileceğinin göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2007). Bu gibi durumlarda araştırmacılar, bulguları değerlendirme ölçütü olarak Wilk's Lambda'nın yorumlanması yerine, Pillai's Trace'in yorumlanmasının daha uygun olduğunu belirtmiştir

(Koçdar, Karadağ, Şahin ve Karadeniz, 2017). Bu sebeple, çocuk yetiştirme baba stili için yapılan çok değişkenli varyans analizinde Pillai's Trace değerleri değerlendirme ölçütü olarak yorumlanmıştır. Ayrıca, gruplar arasındaki farkları incelemek için de daha konservatif bir test olan Scheffe testi yürütülmüştür.

Çok değişkenli varyans analizi bulguları; akran ilişkileri üzerinde algılanan baba stili (*Pillai's Trace* = .142, $F(12,1170)= 4.827$, $p<.001$, partial $\eta^2=.047$) ve cinsiyet (*Pillai's Trace* = .108, $F(4,388)= 11.693$, $p<.001$, partial $\eta^2= .108$) temel etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu, fakat baba stili ve cinsiyet değişkenlerinin ortak etkilerinin anlamlı olmadığı görülmektedir.

Bulgular baba stillerinde de akran sadakatin cinsiyete göre farklılaştığını göstermektedir ($F(1,391)= 24.888$, $p<.001$, partial $\eta^2= .060$). Anne stili cinsiyet farklılıkları bulgularına aynı şekilde, erkek ergenlerin (Ort.= 2.96, S= 1.10) akran sadakat düzeylerinin kız ergenlerden (Ort.= 2.43, S= 1.04) daha yüksek olduğu görülmektedir. Baba stili varyans analizi sonuçlarında da anne stilinde olduğu gibi, akran bağlılık, güven ve kendini açma alt boyutlarında ise cinsiyet farklılıklarına rastlanmamıştır.

Yapılan analizde, akran bağlılık ($p= .028$, $p<.05$) ve güven ($p= .001$, $p<.05$) boyutları için varyansların homojen dağılmadığı, fakat kendini açma ($p= .208$, $p>.05$) ve sadakat ($p= .173$, $p>.05$) boyutları için varyansların homojen dağıldığını göstermektedir. Bu sebeple, akran ilişkileri alt boyutları; bağlılık, güven, kendini açma ve sadakat için Scheffe post-hoc testi uygulanarak analiz sonuçları raporlanmıştır.

Tablo 7

Baba Stilleri ve Cinsiyetin Ergenlerin Akran Bağlılık, Güven ve Özdeşim, Kendini Açma ve Sadakat Alt Boyutları Üzerindeki Etkileri Çoklu Varyans Analizi

Varyansın Kaynağı	Bağımlı Değişkenler	Kareler Toplamı	Df	Kareler Ortalaması	F	p	η^2
Babastil	Bağlılık	8,460	3	2,820	6,097	.000	.045
	Güven	10,885	3	3,628	4,154	.006	.031
	Kendini Açma	17,916	3	5,972	4,104	.007	.031
	Sadakat	16,135	3	5,378	4,766	.003	.035
Cinsiyet	Bağlılık	1,708	1	1,708	3,693	.055	.009
	Güven	,001	1	,001	,002	.969	.000
	Kendini Açma	4,991	1	4,991	3,430	.065	.009
	Sadakat	28,086	1	28,086	24,888	.000	.060
Babastil*Cinsiyet	Bağlılık	3,884	3	1,295	2,799	.040	.021
	Güven	2,230	3	,743	,851	.467	.006
	Kendini Açma	2,173	3	,724	,498	.684	.004
	Sadakat	,554	3	,185	,164	.921	.001

Çoklu varyans analizi bulguları baba çocuk yetiştirme stillerinin, bağlılık ($F(3,391)=6.097$, $p<.001$, partial $\eta^2= .045$), güven ($F(3,391)= 4.154$, $p<.05$, partial $\eta^2= .031$), kendini açma ($F(3,391)= 4.104$, $p<.05$, partial $\eta^2= .031$) ve sadakat ($F(3,391)=4.766$, $p<.05$, partial $\eta^2= .035$) düzeyleri üzerinde anlamlı etkileri

olduğunu göstermektedir (Bkz. Tablo 7). Ayrıca, akran ilişkileri bağlılık alt boyutu üzerinde baba stil ve cinsiyetin ortak etkisinin anlamlı fakat zayıf olduğu saptanmıştır ($F(3,391)=2.799, p<.05, \text{partial } \eta^2= .021$).

Gruplar arasındaki farkın kaynağının bulunması amacıyla post-hoc testlerinden Scheffe testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarından elde edilen bulgular incelendiğinde, açıklayıcı/otoriter (Ort.= 4.34, SS= .66) ve izin verici/şımartan (Ort.= 4.35, SS= .64) babalara sahip ergenlerin akran bağlılıklarının, izin verici/ihmalkâr (Ort.= 3.98, SS= .77) ve otoriter (Ort.= 4.07, SS= .67) babalara sahip ergenlerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Akran güven açısından elde edilen bulgular ise izin verici/şımartan (Ort.= 4.18, SS= .77) babalara sahip ergenlerin akranlarına olan güvenlerinin, izin verici/ihmalkâr (Ort.= 3.70, SS= 1.07) babalara sahip ergenlerden daha fazla olduğunu göstermektedir.

Kendini açma alt boyutu için elde edilen bulgulara göre, otoriter (Ort.= 3.00, SS= 1.16) babalara sahip ergenlerin kendilerini açmalarının izin verici/şımartan (Ort.= 2.49, SS= 1.20) ve açıklayıcı/otoriter (Ort.= 2.51, SS= 1.30) babalara sahip ergenlerden daha yüksektir. Benzer şekilde, otoriter (Ort.= 2.99, SS= 1.17) babalara sahip ergenlerin akran sadakatlerinin, izin verici/şımartan (Ort.= 2.54, SS= .97) ve açıklayıcı/otoriter (Ort.= 2.49, SS= 1.09) babalara sahip ergenlerden daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Tartışma

Çalışmada, ergenlerde ebeveyne bağlanma ve algılanan anne-baba tutumu ile akran ilişkileri arasındaki ilişkide benlik saygısının aracılık etkisi incelenmiştir. Ayrıca, ergenlerin akran ilişkilerinin ebeveyn stillerine (açıklayıcı/otoriter, izin verici/şımartan, izin verici/ihmalkâr ve otoriter) ve cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı da araştırılmıştır.

Akran ilişkilerinde bağlılık, güven, kendini açma ve sadakat alt boyutlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yapılan analiz bulguları akran ilişkileri kendini açma alt boyutunun cinsiyete göre farklılaştığı hipotezini desteklemektedir. Buna göre, kız ergenlerin erkek ergenlere göre akran ilişkilerinde kendilerini daha çok açtıkları görülmüştür. Daha önce yapılan çalışmaların mevcut çalışmadan elde edilen bu bulguyla paralel olduğunu, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre akran ilişkilerinde kendilerini daha çok açtıklarını göstermektedir (Ataşalar, 1996; Bauminger, Finzi-Dottan, Chason ve Har-Even, 2008; Ekebaş, 1994; Erden ve Yılmaz, 2016). Öte yandan, Aşık'ın (1992) yaptığı bir çalışmanın bulguları, katılımcıların kendini açma düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşmadığını göstermektedir. Ancak, bu çalışmanın üniversite öğrencileri ile yürütülmüş olmasından ötürü ergen bireylere genellenemeyeceği düşünülmektedir. İlgili literatür ve mevcut araştırmadan elde edilen bulgular göz önüne alındığında kız ergenlerin erkek ergenlerden kendini açmada daha iyi olması; kızların sosyal ilişkilerinde iletişime daha açık olmaları, duygularını ve düşüncelerini erkeklere göre daha iyi ifade edebilmeleri ve daha kolay toplumsallaşmalarıyla açıklanabilir.

Mevcut araştırmada, ergenlerin akran ilişkilerinde gösterdikleri sadakatin cinsiyete göre farklılaştığı yönündeki hipotez desteklenmiş olup, akran bağlılığı ve akran güveninin cinsiyete göre farklılaştığı hipotezi desteklenmemiştir. Buna göre, erkek ergenlerin kız ergenlere kıyasla akran ilişkilerinde daha sadık oldukları görülmüştür. Literatür incelendiğinde bazı çalışmaların mevcut çalışmanın bulguları ile paralellik gösterdiği görülmektedir (örn., Erden ve Yılmaz, 2016; Tozkoparan, 2014). Örneğin, Erden ve Yılmaz'ın (2016) ergenlik dönemindeki katılımcılar ile yaptıkları bir çalışma sonucunda sadakatin cinsiyet açısından

anlamli bir şekilde farklılaştığını, erkek ergenlerin kız ergenlere kıyasla akranlarına daha sadık olduklarını tespit etmişlerdir. Akran ilişkileri ölçeğinde sadakat alt boyutu, akranların başı dertte olduğunda arkadaşlarının yanında olmak ve onları korumak için yalan söyleme gibi olumsuz davranışlar sergilemek anlamına gelmektedir (Kaner, 2000). Buna göre, mevcut çalışmadan elde edilen erkek ergenlerin kız ergenlere göre akranlarına daha sadık olmaları, erkek bireylerin olumsuz davranış sergileme eğilimlerinin daha yüksek olması ve buna bağlı olarak olumsuz davranış sergileyen arkadaşlarının yanında olma olasılıklarının da daha fazla olması ile açıklanabilir.

Literatürde, benlik saygısının doğrudan ya da dolaylı olarak aracılık rolünü gösteren sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Benlik saygısının akran ilişkileri ve algılanan anne-baba tutumları arasında aracılık rolü olup olmadığına ilişkin elde edilen bulgular mevcut araştırmanın hipotezini destekler niteliktedir. Öncelikle, geçmişte yapılan çalışmalar incelendiğinde ergenlerin algıladıkları ebeveyn tutumları ile akran ilişkilerinin birbirileri ile ilişkili değişkenler olduğu görülmektedir. Bayraktar (2007) ergen ve akran ilişkilerinin karşılıklı ilişkiler olduğunu, sağlıklı bir ergen gelişimi için anne, baba ve akran ilişkilerinin güvenli ilişkiler olmasının önemini vurgulamıştır. Öte yandan, ergenlerin algıladıkları ebeveyn tutumlarının da benlik saygıları üzerinde anlamlı etkilere sahip olduğu görülmektedir. Bu alanda yapılan bazı çalışmalar, ebeveyn tutumlarının benlik saygısı üzerinde oldukça etkili olduğunu saptamıştır (Aunola, Stattin ve Erik-Nurmi, 2000; Litovsky and Dusek, 1985). Örneğin, Erbil, Divan ve Önder (2006) ebeveynleri tarafından ilgilenilen ve önemsenen ergenlerin benlik saygılarının daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Literatürde bu ilişkilere dair var olan çalışmalar göz önüne alındığında, anne-baba tutumları ile akran ilişkileri arasında benlik saygısının aracılık rolünün olması olasıdır ve bu ilişkinin belirlenmesi önemlidir. Ergenlikte benlik saygısının ebeveyn yaklaşımlarına göre farklılaşması ve bu değişkenlerin de akran ilişkilerini doğrudan ya da dolaylı biçimde etkilemesi benlik saygısının bu değişkenler arasında aracı değişken rolü üstlenebileceğine işaret etmektedir. Nitekim literatür incelendiğinde, ergenlerin benlik saygısının algıladıkları ebeveyn tutumları ve akran ilişkileri arasında aracılık rolüne işaret eden bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu bilgiler doğrultusunda, yürütülen aracılık analizi bulguları algılanan baba kabul/ilgi/sevgi tutumu ve akran bağlılığı arasında benlik saygısının kısmi aracılık yaptığına işaret etmektedir. Mevcut araştırmanın bulguları ile tutarlı olarak, Leahy'in (1981) ergenlerle yaptığı bir çalışmada, baba kabulünün erkek çocukların ideal benlik kavramlarını pozitif yönde yordadığını tespit etmiştir. Ancak, literatürde özellikle ergenlik döneminde baba-çocuk arasındaki ilişkileri ele alan çalışmaların oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. Babanın çocuk yetiştirme sürecinde aktif rol oynamasının ve sergilediği tutumların özellikle ergenlik döneminde önemini kaybetmediği, aksine ergenin benlik saygısında kritik öneme sahip olduğu söylenebilir.

Verschueren, Marcoen ve Schoefs (1996), anne-çocuk arasındaki bağlanma ile olumlu benlik arasında olumlu ve güçlü bir ilişki olduğunu; bu çocuklar gelecekte kuracakları ilişkilerde benlik saygılarının yüksek ve uyumlarının güçlü olacağı bireyler olarak ifade etmiştir. Dahası, Hamarta'ya (2004) göre ergenlerin bağlanma davranışlarında bakım verenleri ile kurdukları ilişkinin oldukça önemli bir etkisi vardır. Literatürde akran ilişkileri ve anneye bağlanma arasındaki ilişkilere dair yapılan araştırmalar incelendiğinde, benlik saygısının değişkenler arasında aracılık etkisini belirlemenin önemli olduğu düşünülmektedir.

Mevcut çalışmada incelenen akran ilişkileri ve ebeveyne (anne) bağlanma arasında benlik saygısının aracılık rolü bulguları, akran ilişkileri ve anneye bağlanma arasındaki ilişkide benlik saygısının aracılık

rolüne ilişkin önerilen hipotezin desteklendiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, benlik saygısı anneye bağlanma ile akran bağlılık arasındaki ilişkiye kısmi aracılık rolü yapmaktadır. Mevcut çalışmadan elde edilen aracılık bulgularını destekler nitelikte, Kocayörük ve Şimşek (2009) tarafından yürütülen bir çalışmanın yaş aralığı, ebeveyne bağlanma değişkeni ve benlik saygısının aracılık rolü açısından benzer olduğu görülmüştür. Araştırmada, ergenlerde ebeveyne bağlanma ile iyi oluş hallerinde benlik saygısının aracılık rolünü incelenmiştir. Elde edilen bulgular, ergenlerin benlik saygılarının ebeveyne bağlanmaları ile iyi oluşları arasında tam aracılık rolü olduğuna işaret etmektedir. Sonuç olarak, geçmişte yapılan çalışmalar ve mevcut çalışmadan elde edilen bulgular ışığında, benlik saygısının anneye bağlanma ile akran bağlılık arasındaki ilişkide aracılık rolünün olması, ergenlik dönemi akran ilişkilerinde benlik saygısının önemli bir aracı değişken olduğuna dikkat çekmektedir.

Ergenlerin akran ilişkilerinin çocuk yetiştirme stillerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla yürütülen analiz sonucunda elde edilen bulguların farklı çocuk yetiştirme stillerine sahip ebeveynlerin çocuklarının akran bağlılık düzeyleri farklılaşır hipotezini desteklediği görülmektedir. Buna göre, babalarını açıklayıcı/otoriter ve izin verici/şımartan olarak algılayan ergenlerin akran bağlılıklarının hem otoriter hem de izin verici/ihmkâr olarak algılayanlardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Benzer bir bulgu anne stilleri için de elde edilmiştir. Annelerini açıklayıcı/otoriter olarak algılayan ergenlerin, izin verici/ihmkâr ve otoriter olanlara kıyasla akran bağlılıkları daha fazladır. Araştırmacılar, otoriter ebeveynlerin çocukları üzerinde kurdukları disiplin ve baskıların yoğun, gösterdikleri ilginin, sevginin yetersiz ve koşullu, çocuklarıyla aralarındaki etkileşimin ise az olduğunu ifade etmişlerdir (Günalp, 2007; Sümer ve Güngör, 1999a). Ayrıca, izin verici/ihmkâr ebeveynlerin çocuklarına gösterdikleri ilgi, yakınlık ve denetim oldukça azdır (Sümer ve Güngör, 1999a). Bu çalışmalar doğrultusunda, ebeveyn algıları olumlu olan, ebeveynlerinden kabul ve ilgi gören, aile içerisinde birey olarak kabul edilen ya da baskı uygulanmayan ergenlerin akran ilişkilerinde daha başarılı ve sağlıklı ilişkiler kurdukları ve ebeveynlerinden gördükleri anlayışı, kabulü ve ilgiyi akranlarına yansıttıkları söylenebilir.

Çocuk yetiştirme stillerinin, akran ilişkileri güven ve sadakat alt boyutlarına göre farklılaştığı hipotezleri de desteklenmiştir. Bulgular akran güven boyutunda incelendiğinde, açıklayıcı/otoriter ve izin verici/şımartan tutuma sahip annelerin çocuklarının akran güvenlerinin otoriter annelere sahip çocuklardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Öte yandan bulgular sadakat boyutunda incelendiğinde ise anne stili için; izin verici/ihmkâr annelere sahip ergenlerin akran sadakatlerinin izin verici/şımartan annelere sahip olanlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sadakat alt boyutunda baba stillerine bakıldığında ise otoriter babalara sahip ergenlerin izin verici/şımartan ve açıklayıcı/otoriter babalara sahip olan ergenlerden daha sadık oldukları görülmektedir.

Ebeveynlerini otoriter olarak algılayan ergenlerin anne ve baba tutumlarına bakıldığında otoriter ebeveynlerin genellikle çocuklarına karşı katı kurallar çerçevesinde yaklaştıkları, gereksinimlerini karşılamada hassas davranmadıkları ve ergenin akran ilişkilerini sınırlandırabildikleri görülmektedir (Çeçen, 2008). Aile içerisinde yeterli ilgiyi ve sevgiyi göremeyen, koşullu ve katı kurallar üzerine kurulmuş ilişkiler içerisinde büyüyen çocukların akranları ile sağlıklı ilişkiler içerisinde olabilecekleri düşünülmektedir. Bu sebeple, akran sadakatının izin verici/ihmkâr ve otoriter tutumlarda yetişmiş çocuklarda daha yüksek olması oldukça olasıdır. Ancak ilgili literatür incelendiğinde, ergenlerde akran ilişkilerini sadakat ve güven boyutlarında algılanan ebeveyn tutumları açısından tam olarak açıklayacak bir çalışmaya rastlanmamıştır. Öte yandan, izin verici/şımartan babalara sahip ergenlerin akran güvenlerinin ise izin verici/ihmkâr

babalara sahip olanlardan daha fazla olduğu görülmüştür. Sümer, Gündoğdu-Aktürk ve Helvacı (2010), batıda yapılan çalışmalarda farklı ebeveynlik stilleri açısından elde edilen bulguların çoğunlukla beklentileri karşıladığını ifade etmişlerdir. Fakat, özellikle ergenlik döneminde algılanan ebeveyn tarzları incelenirken kültürlere bağlı olarak farklı bulgular elde edilebildiğini de belirtmişlerdir (Sümer, Gündoğdu-Aktürk ve Helvacı, 2010). Bu nedenle, özellikle ergenlerde ebeveyn tutumlarını incelenirken akran sadakati ve güveninin de ele alınarak aralarındaki ilişkiyi açıklayacak yeni çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Bunun yanı sıra, çocuk yetiştirme stillerine göre akran ilişkileri kendini açma alt boyutunun farklılaştığı hipotezi baba stilleri için desteklenmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde, otoriter babalara sahip ergenlerin kendini açma düzeylerinin açıklayıcı/otoriter ve izin verici/şımartan babalara sahip ergenlere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Yavuzer'e (1994) göre, otoriter ebeveynlerin çocukları üzerinde kurduğu yüksek düzeyde kontrol ve özen çocuğun kendini ifade etmesine engellemekte, düşük özgüvenli ve bağımlı bireyler olarak büyümelerine neden olmaktadır. Nitekim, Smetana, Villalobos, Tasopoulos-Chan, Gettman ve Campione-Barr (2009), ebeveynlerinden kabul gören ve babaları ile olumlu ilişkilere sahip ergenlerin ebeveynlerine kendilerini açma eğilimleri daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. Sonuç olarak, otoriter tutuma sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme sürecinde çocuklarına kendilerini açmaları için fırsat vermediği, katı kurallar çerçevesinde yetiştirdiği, bu sebeple bu tutum içerisinde yetiştirilen çocukların kendilerini daha çok akranlarına açmayı tercih ettikleri düşünülmektedir.

Literatürde ergenlerde kendini açma değişkeni genellikle ebeveynlere yönelik olarak çalışılmış olduğu görülmektedir (Hunter, Barber, Olsen, McNeely ve Bose, 2011; Smetana ve ark., 2009). Mevcut çalışma da literatüre, ebeveynlerinden sevgi ve ilgi gören ergenlerin, akranlarına kendilerini açma eğilimlerinin daha düşük olduğu bulgusuyla katkıda bulunmaktadır. Ergenlerin akran ilişkilerinde babanın etkisini gösteren çalışmalar da oldukça kısıtlıdır. Bu sebeple, bu etkinin açıklanabilmesi için konu hakkında yeni çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Mevcut çalışmada çocuk yetiştirme stilleri ölçülürken ölçümler sadece ergenlerden alınmıştır. Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda, ebeveynleri de ölçüme dahil etmek ve daha dar yaş aralığı ile çalışmak elde edilen bulgular açısından yararlı olabilir. Dahası, akran ilişkileri yaş ile farklılaşabileceğinden ileride yapılacak olan çalışmaların akran ilişkilerinde farklı yaş gruplarını ele alarak çalışmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir. Konu hakkında yaş aralığının geniş olduğu örneklem ile çalışılması durumunda ise, yaşların iki farklı gruba ayrılıp gruplar arası farklara bakmak da elde edilecek sonuçlar açısından yararlı olabilir.

Mevcut çalışmada çocuk yetiştirmede sürecinde babanın çocuğuna karşı gösterdiği kabul, ilgi ve sevginin ergenlik döneminde olan bireylerin kurduğu ikili ilişkilere olumlu yönde katkıda bulunduğu görülmüştür. Bu nedenle, gelecekte yapılacak olan çalışmalara babaların da dahil edilmesi baba-çocuk arasındaki ilişkileri daha iyi açıklamak açısından faydalı olabilir. Ayrıca ebeveynlere çocuk yetiştirme süreçlerini ve özellikle baba katılımının önemini ele alan eğitimler ve seminerler verilmesinin de yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Ülkemizde ergenlerde akran ilişkileri alanında yapılan araştırmalar incelendiğinde mevcut çalışma, benlik saygısının algılanan ebeveyn tutumları ve anneye bağlanma düzeyi arasında aracı rolünü gösteren ilk çalışma olma özelliğini taşımaktadır. Bu araştırmanın, çocuk yetiştirme stilleri ve erken yaşta gelişen

bağlanma örüntülerinin akran ilişkilerine etkisini göstermesi açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Allen, J .P. ve Land, D. (1999). Attachment in adolescence. *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* içinde (319-335). New York: Guilford.
- Aunola, K., Stattin H. ve Erik-Nurmi, J. (2000). Parenting styles and adolescents' achievement strategies. *Journal of Adolescence*, 23, 205-222.
- Aşık, E. (1992). Üniversite öğrencilerinin kendini açma davranışlarını etkileyen bazı etmenler. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ataşalar, J. (1996). Üniversite öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine cinsiyet ve yaşlarına göre kendini açma davranışları. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Baumrind, D. (1966). The effects of authoritative parental control on child behaviors. *Child Development*, 37, 887-907.
- Bauminger, N., Finzi-Dottan, R., Chason, S. ve Har-Even, D. (2008). Intimacy in adolescent friendship: The roles of attachment, coherence and self-disclosure. *Journal of Social and Personal Relationships*, 25(3), 409-428.
- Bayraktar, F. (2007). Olumlu ergen gelişiminde ebeveyn/akran ilişkilerinin önemi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 14(3), 157-166.
- Bornstein, M. H. ve Putnick, D. L (2018). Parent-adolescent relationships in global perspective. J. E. Lansford ve P. Banati, (Eds.), *Handbook of Adolescent Development Research and Its Impact on Global Policy* içinde (107-129). New York: Oxford University Press.
- Çeçen, A. R. (2008). Öğrencilerinin cinsiyetlerine ve anababa tutum algılarına göre yalnızlık ve sosyal destek düzeylerinin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3), 415-431.
- Dokuyan, M. (2016). 12. sınıf öğrencilerinde algılanan anne-baba tutumları ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 1-21.
- Erbil, N., Divan, Z. ve Önder, P. (2006). Ergenlerin benlik saygısına ailelerin tutum ve davranışlarının etkisi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 10(3), 7-15.
- Erden, S. ve Yılmaz, S. (2016). İmam hatip lisesi öğrencilerinin akran ilişkilerinin insani değerler ve öznel iyi oluş düzeyleri açısından incelenmesi. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 389-416.
- Ekebaş, M. (1994). Lise son sınıf öğrencilerinin kendini açma davranışlarının cinsiyet ve kendini gerçekleştirme düzeyleri açısından incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Flynn, H. K., Felmlee, D. H., Shu, X. Ve Conger, R. D. (2018). Mothers and fathers matter: The influence of parental support, hostility and problem solving on adolescent friendships. *Journal of Family Issues*, 39(8), 1-24.
- Grossmann, K. E. (1999). Old and new internal working models of attachment: The organization of feelings and language. *Attachment and Human Development*, 1(3), 253-269.
- Günel, A. (2007). Farklı anne baba tutumlarının okul öncesi eğitim çağındaki çocukların özgüven duygusunun gelişimine etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Günaydın, G., Selçuk, E., Sümer, N. ve Uysal, A. (2005). Ebeveyn ve arkadaşlara bağlanma envanteri kısa formu'nun psikometrik açıdan değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(16), 13-23.
- Hamarta, E. (2004). Attachment theory. *Anadolu University Journal of Faculty of Education*, 14 (1), 53-66.

- Hazan, C. ve Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 511-524.
- Hunter, S. B., Barber, B. K., Olsen, J. A., McNeely, C. A. ve Bose, K. (2011). Adolescents' self-disclosure to parents across cultures: Who discloses and why. *Journal of Adolescent Research*, 26(4), 447-478.
- Kahriman, İ. ve Polat, S. (2003). Adölesanlarda aileden ve arkadaşlardan algılanan sosyal destek ve benlik saygısı arasındaki ilişki. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 6(2), 13-24.
- Kaner, S. (2000). Akran ilişkileri ölçeği ve akran sapması ölçeği geliştirme çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 33(1), 77-89.
- Kaya, A., Bozaslan, H. ve Genç, G. (2012). Üniversite öğrencilerinin anne-baba tutumlarının problem çözme becerilerine, sosyal kaygı düzeylerine ve akademik başarılarına etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 208-225.
- Kocayörük, E. ve Şimşek, Ö. F. (2009). Ergenlerde anne-baba bağlanması ile iyi oluş ilişkisinde benlik saygısının aracılık etkisi. Birinci Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, 1-3 Mayıs, Çanakkale, Türkiye.
- Kulaksızoğlu, A. (2000). *Ergenlik Psikolojisi* (3. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kulaksızoğlu, A. (2011). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Leahy, R. L. (1981). Parental practices and the development of moral judgment and self-image disparity during adolescence. *Developmental Psychology*, 17(5), 580-594.
- Litovsky, V. G. ve Dusek, J. B. (1985). Perceptions of child rearing and self-concept development during the early adolescent years. *Journal of Youth and Adolescence*, 14(5), 373-387.
- Maccoby, E. E. ve Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. E. M. Hetherington ve P. H. Mussen (Eds.), *Handbook of child psychology: Socialization, personality and social development* içinde (4. baskı, 1-101). New York: Wiley.
- Raja, S. N., McGee, R. ve Stanton, W.R. (1992). Perceived attachments to parents and peers and psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 21(4), 471-485.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Sümer, N. ve Güngör, D. (1999a). Çocuk yetiştirme stillerinin bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14, 35-58.
- Sümer, N., Gündoğdu-Aktürk, E. ve Helvacı, E. (2010). Anne-baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: Türkiye'de yapılan çalışmalara toplu bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 42-59.
- Smetana, J. G., Villalobos, M., Tasopoulos-Chan, M., Gettman, D. C. ve Campione-Barr, N. (2009). Early and middle adolescents' disclosure to parents about activities in different domains. *Journal of Adolescence*, 32(3), 693-713.
- Steinberg, L. ve Silverberg, S. B. (1986). The vicissitudes of autonomy in early adolescence. *Child Development*, 57(4), 841-851.
- Steinberg, L., Mounts, N. S., Lamborn, S. D. ve Dornbusch, S. M. (1992). Authoritative parenting and adolescent adjustment across varied ecological niches. *Journal of Research on Adolescence*, 1, 19-36.
- Tunç, A. ve Tezer, E. (2006). Çocuk yetiştirme stilleri ve benlik saygısı arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 25(3), 37-42.
- Tozkoparan, S. (2014). Öğrenci algısına göre aileden alınan sosyal destek, anne-baba tutumu ve akran ilişkileri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Thompson, R. A. (2008). Early attachment and later development: Familiar questions, new answers. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications* içinde (348-365). New York, NY, US: The Guilford Press.

- Verschueren, K., Marcoen, A. ve Schoefs, V. (1996). The internal working model of the self, attachment, and competence in five-year-olds. *Child Development*, 67(5), 2493-2511.
- Yavuzer, H. (1994). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.